

HANGVILÁG (1986/3.)

„MONDJA MÁR, SZOMSZÉDASSZONY DRÁGA...”

Hírek jönnek, hírek mennek... — parafrázalhatnánk egy vonatokról szóló régi slágert, ha nem sántítana túlságosan ez az összekapcsolás. A hírek ugyan szintén jönnek—mennek, de pályáik, elágazásaik, érkezési és indulási pillanataik annyira összekuszálódnak, hogy aligha vállalkozhatna valaki e „menetrend” összeállítására. Sokféle irányból, sokféle csatornán jutnak el hozzánk a fontos hírek, halljuk őket a rádióban, látjuk a tévében, az utcán vagy a moziban, olvassuk az újságok és képeslapok oldalain, az utcasarki plakátokon, és még ki tudná megmondani, hány helyen.

De egészen más „fontos” hír az, amit ismerősünk, barátunk, szomszédunk, rokonunk, munkatársunk mond „bizalmasan”, „jólértesülten”, „elsőforrásból”. Az ilyen hír izgalomba hoz, arra késztet, hogy mi magunk is hasonló értékű hírrel szolgáljuk meg bizalmukat. Erről a bizalmas csereberéről azt is mondhatjuk egy kis túlzással, hogy nem is annyira a hír tartalma a fontos, s nem is az, hogy milyen területekhez kapcsolódik, hanem sokkal inkább maga a „bizalmas kapcsolat”, az úgynevezett biztos forrással való találkozás, a hírekkel való tevés—vevés. Szólhatnak ezek a hírek a legképtelenebb dolgokról, teszem azt a hatodik szomszéd válóperéről, munkatársaink feltételezett intim ügyeiről vagy világot rengető eseményekről, a lényeg az, hogy állandóan termelődjenek a hírek, működjenek, forgalmazódnak megállás nélkül. Bár kissé furcsának, s a 20. század vége felé járva anakronisztikusnak is tűnhet az a szókapcsolat, hogy

„a szóbeliség reneszánsza”

mégis élhetünk vele, hiszen semmi mással nem jelölhető ilyen kifejezően a hír(esztelés)ek napjainkban tapasztalható túlbujánzása, mint ezzel a kissé reklámozó kifejezéssel.

Joggal teheti bárki fel a kérdést, hogy a telefon, a tévé, a rádió, a nyomtatott közlemények korszakában miért marad meg továbbra is a szemtől szembe típusú, élőszóban történő hírcsere jelentős szerepe. Hiszen a szóbeliség ereje ma odáig terjed, hogy a tömegkommunikációs eszközök által forgalmazott hírek döntő hányada is a mindennapi beszélés rostáján átjutva nyeri el értelmét. Amit az emberek nem beszélnek meg, az mintha nem is létezne, amit pedig megbeszélnek, az „más” hírré változik a mindennapi spontán tömegkommunikáció forgatagában abban a pillanatban, amikor valaki jólértesültségre és a biztos forrásra hivatkozva elmondja, hogy az éppen soros hírt hogyan is kell érteni. A kutatók közül többen hajlanak arra a feltételezésre, hogy mind a hírhalmaz, mind a hírhány következtében az ember bizalmatlanná válik a bárki által megfejthető közlési csatornákkal szemben, és igyekszik visszatérni ahhoz a szóbeli hírforgalmazási gyakorlathoz, amely a tömegkommunikációs robbanás előtti világot jellemezte.

Talán ez a meggyőződés teszi, talán más okok is közrejátszanak abban, hogy a nagy és látványos közlésmodellek megalkotása után az emberi kommunikáció világát kutatók figyelme is az egyes kultúrák, közösségek szóbeli kommunikációjának „hétköznapijait” felé irányul. Mégpedig olyan területek felé, ahol a beszélés folyamán nem oldódnak meg létfon-

tosságú kérdések, ahol a beszélésnek látszólag nincs nagy jelentősége. Az ilyen beszédeseeményeket jelöljük a „beszélés kedvéért való beszélés” kifejezéssel, s ebbe a kategóriába illik bele a pletykálás is. A pletykálást általában elítéljük, ha szóba kerül, igen-igen lenézzük, holott valójában alig várjuk, hogy valakivel bizalmasan és alaposan megbeszéljünk valamit vagy valakit. A pletykáról az Értelmező Kéziszótár azt írja: „bizalmas, tapintatlan, felelőtlen hír(esztelés)”. Ebben a megfogalmazásban a pejoratív felhangok dominálnak, hasonlóan a mindennapi gondolkodáshoz, amely még meg is tetézi ezt a meghatározást azzal, hogy a pletykálást asszonyfoglalkozásnak titulálja. Valójában nem csak a nők pletykálnak, és a pletyka nem feltétlenül álnok áskálódás valaki ellen, hanem egy igen-igen természetes tartozéka a mindennapi beszélési gyakorlatnak, s amelyet ugyan tarthatnak jónak vagy károsnak, beszédeseeményeink között így is, úgy is helyet követel magának. Jobb tehát, ha számot vetünk vele, megnézzük, hogy miért nem lehet megszabadulni tőle, milyen szerepet tölt be életünkben, s időnként miért képes olyan mértékben elburjánzani, hogy szinte minden beszédeseemény főszereplőjévé válik. Mielőtt az okokat kezdenénk boncolgatni, soroljunk fel néhány olyan dolgot

a pletyka természetéről,

amelyek jobban megismertetnek bennünket mindennapi kommunikációs viselkedésünk sokszínű, és sokféle technikával „szótt” szövetével.

Kiindulópontunk a következő körülhatárolás: a pletyka olyan beszédeseemény, amelyben a jelenlevők valamilyen nem jelenlevőről beszélnek (ez nyilván csak egy vonás). Látszólag tehát olyan beszélgetéstípus, amit a szakirodalom intim, szemtől—szembe kapcsolatnak nevez. Amiről beszélünk (s ami persze nincs jelen), az lehet személy, de lehet csupán egy személy valamilyen tulajdonsága, szokása, de lehet egy esemény, egy tárgy stb. Bármi legyen is a beszélgetés tárgya, közös az, hogy az adott pillanatban a beszélőknek nincs közvetlen kapcsolatuk vele. A beszélés folyamán minden résztvevő tudatosítja magában, hogy „ő nem olyan, mint akiről beszélnek”, „a tárgyalt tulajdonság rá nem jellemző”, „a szóban forgó tárggyal nem rendelkezik” és így tovább. Ha nincs meg a beszélés kezdetén ez a távolság, menet közben mindig megteremtődik, például ha egy jelen nem lévő személy tapintatlan viselkedését vagy esetleg pénzsóvárságát csontozzuk ki, akkor vigyázunk arra, hogy saját tapintatlanságainkat vagy az éppen hasonló pénzügyi manővereinket ne keverjük bele a szövegbe. Ha van ilyen, gondosan titkoljuk, fenntartva az „én más vagyok” illúzióját. A beszélés tárgya így mindig olyasvalamivé válik, ami eléggé távol áll tőlünk, s amit végső soron nem tudunk befolyásolni. Ez a szabály az egyszerű híresztelések esetében is érvényes: a beszélők alaposan megforgatják a dolgot egy kávé mellett, de közben jól tudják, néha meg is fogalmazzák, hogy „ez van, és kész”, „ebbe úgyse lehet beleszólni”, „ez az ő baja” stb.

A distanciaterepítés azért fontos, mert a beszélők, miközben érzik, tudják, mondják, hogy a beszélés tárgya nem tartozik hozzájuk — a beszélés során egy ezzel homlokegyenest ellenkező szerepet játszanak el. Szavaikkal, gesztusaikkal, hangsúlyaikkal folyamatosan arra törekednek, hogy egymással elhitessék mindennek az ellenkezőjét: azt, hogy amiről beszélnek, számukra nagyon fontos, ezt a dolgot a szívükön viselik, ezzel kapcsolatban véleményt kell nyilvánítaniuk, ez a jelen nem lévő dolog tőlük is függ és így tovább. Mintha az egész beszélgetést át— meg átszóné valamilyen kollektív felelősségtudat, amelyet nyíltan nem mondunk ki, de minden szavunk, gesztusunk mögött ott lappang.

A témához való viszonyulásnak ez a kétarcúsága (a távolság érzése és a közelség megjárt-szása) adja a pletykálásnak azt a sajátos testetlenségét, lebegést, amelyet valamiféle hatodik érzékkel rögtön megérezünk, amikor valaki környezetünkben ilyen beszélgetést folytat. Az ilyen beszélgetésnek nincsen határozott célja, ahogyan egy szakmai megbeszélésnek vagy szülői felelősségrevonásnak van, sőt, úgyszólván iránya sincs. Részletek, apróságok halmozódnak egymásra, minden fontos, ami látszólag ide kapcsolható. Nemcsak a beszélés, hanem az e szövegek hallgatása is kikapcsolódást jelent, ezt a beszélést a véleménynyilvánítás parttalan demokratizmusá lengi be: minden ide kapcsolható kijelentés helytálló, minden állásfoglalás érvényes. És ebben rejlik a pletyka természetének legjellemzőbb vonása: eltérően a célirányos kommunikációs kapcsolattól, itt a beszélés résztvevőinek a tudása, általánosabban pedig az én—tudata (identitása) sosem kérdőjeleződik meg, sosem kerül veszélybe, sosem kell azt megerősíteni vagy megvédeni. A beszélgetés résztvevői rendelkeznek ismeretekkel, véleményekkel a beszélgetés tárgyára vonatkozóan, de ezt a „tudást”, a beszélgetés tárgyához való viszonyulást mások nem kérdőjelezzik meg. Köztudott, hogy ennek az ellenkezője történik a mindennapi élet legapróbb jelenségeiben, még egy futó utcai találkozásokról is, amikor a kölcsönös udvariaskodás mélyén tulajdonképpen mind a két oldalon „harc” folyik azért, hogy olyannak fogadtassuk el magunkat, amilyenek akarjuk. És ez a „harc” nem mindig sikeres. A pletykánál elmarad az ilyen megpróbáltatás, és másként mennek végbe a dolgok: mindig a több áll szemben a kevesebbkel, a MI szemben az Ő-vel (aki nincs jelen). S miközben folyik a szöveg, a többség tagjai minden különösebb veszély vagy próbatétel nélkül „elbánhatnak” a velük szemben álló, valóságos vagy képzelt Ő-vel. Az illetőt teljesen „ki lehet csinálni”, „fel lehet transzírozni”, mert maga a beszélés gyakorlata olyan, hogy semmiféle visszavágást, ellenvéleményt, megkérdőjelezést nem tesz lehetővé, és ilyesmi magában a beszélőben sem merül fel. A pletyka tehát csak kívülről nézve dialógus, szentől szembe kapcsolat, valójában az történik, hogy egy szűk körű csoport (állhat ez két emberből is) egy jelen nem lévő valami, valaki „testén keresztül” igyekszik megfogalmazni, meghatározni önmagát. Figyelmet érdemel, hogy adott körülmények között miért kezd túlbujáznani ez a kommunikációs gyakorlat,

mi a feltételrendszere

és mindennapi újratermelő közege a pletykálásnak (és nem a pletykának!). A megközelítés akkor lehet célravezető, ha a moralizáló értékítéleteket megkerülve hajlandók vagyunk a pletykálást annak felfogni, ami: a hétköznapi kultúra egy részterületének. A vizsgálat folyamán csupán arra kell vigyáznunk, hogy ne a pletykálás témáira figyeljünk (ez pletykálás lenne a pletykáról), hanem azokra a szükségletekre, amelyek a pletykálás gyakorlatát fenntartják. A pletykálás esetében sem a forgalmazott kulturális termék jellemzi igazán az embert, hanem az, hogy az adott tartalom milyen szükségletet elégít ki. Az egyik mai antropológiai kutatási irányzat alaptétele itt is kiindulópontnak tekinthető. A pletykálásnak, mint a mindennapi, spontán tömegkommunikáció egy szeletének, végső soron nem az a szerepe, hogy Zsófi néni híreket adjon át Róza néninek, és ezután Róza néni a hírek alapján tegyen meg, vagy ne tegyen meg valamit, hanem egy ennél sokkal áttételesebben érvényesülő funkció: a pletykálás mint folyamatos gyakorlat egy „szöveget” alkot, amelynek mintáiba fogva az egyedi ember tettei, gondolatai, viselkedései lejátszódnak. A pletykálás olyan háttér, amely egyben értelmezési hálót alkot, s amely egyféle élettérként behatárolja és előre körvonalazza azt, hogy valaki hogyan cselekszik és hogyan gondolkodik. (Ez a tétel

a George Gerbner nevével fémjelzett kultivációs elmélet egyik alaptétele.) Az értelmezési háttér arra szolgál, hogy mindazt, ami velünk nap mint nap történik, elhelyezhessük, valamihez viszonyíthassuk, úgymond: szimbolikusan lereagálhassuk és integrálhassuk abba a közösségbe, amelyhez tartozunk. Cselekedeteink, gondolataink, gesztusaink akkor válnak igazán megtörténteiké, akkor válnak sajátjává, amikor egy ilyen háttér elé helyeztük őket, amikor összevetettük a saját cselekvéseinket a számunkra létező értelmezési hálóval.

Nyilvánvaló, hogy az egyéni életesemények lereagálásának legfontosabb területe nem mindig a pletykálási gyakorlat volt. A dolgokat ugyan mindig el kell mondani, de miért pontosan azon a területen kell elmondani, ahol az elmondás a legkevésbé járulhat hozzá a személyiség alakításához (mert nem kényszerít az éntudat állandó újrafogalmazására), és amely a legtöbb kommunikációs zavart termeli (mert elnyomó kommunikációt termel ki — lásd a pletyka természetéről elmondottakat)?! Két olyan területet is meg lehet jelölni, ahol a velünk megtörtént dolgokat elhelyezhetnénk, ahol az életesemények szimbolikus integrációja — mint alapvető emberi igény — kifuthatná magát. Az egyik lehetne a közvetlenül az egyénhez szóló, sokarcú intézményes kommunikáció, a másik pedig annak a közösségnek a spontán tömegkommunikációs gyakorlata, amelyben ismernek, látnak minket, és a velünk megtörtént dolgok szinte észrevétlenül a helyükre kerülnek. Mindkét területre jellemző még az is, hogy a lereagálás, a dolgok helyre tévése nemcsak szóban, illetve főként nem szóban történik. Ha pedig ilyen területekben hiány mutatkozik, akkor az életesemények lereagálása — például — a beszélés kedvéért való beszélés egy változata, esetleg éppen a pletyka síkjára sűrűsödik, ezáltal kilép a „rejtett dimenzióból”, s kizárólagos létezési formája a kibeszélés lesz. Ha ezt nem is ítéljük el valamiféle felettes erkölcs, elv jegyében (például: a pletykálás nem szép dolog stb.), kétségtelenül túlzott nagyvonalúság lenne szemet hunyni afölött, hogy a pletykálás itt említett túlbujánzása egy sor olyan mindennapi kellemetlenség forrása lesz, ami már jóval túlmutat a nyelvészeti kérdéseken. A beszélés társadalmi jelenség, mondjuk ma, és ez kétszeresen is igaz. A beszélő közösség össze tudja zavarni a beszélési gyakorlatot — ezt már a nyelv művelők sokszor elmondták. Arról azonban sokkal kevesebbet beszélünk, hogy egy adott közösségre jellemző beszélési gyakorlat is egyféle „plackba zárt szellem”, amely képes kellemetlen kényszerpályákra terelni a közösséget. Ez ellen pedig nem a szabályokban létező, élettelen tankönyv—nyelv javítgatásával, hanem csak a beszélési alkalmak „ápolásával” lehet(ne) védekezni.

Biró A. Zoltán

SZÍNES ÉS HANGOS FORGATAG

Az ünnep fogalmának meghatározását többen is megkísérelték, de átfogó, általánosan használható definíció mégsem született. Talán elsősorban azért, mert az ünnep az élet valamennyi megnyilvánulását érinti, s így rendkívül összetett megközelítést kíván. Mindenekelőtt sort kell keríteni az ünnepi tér, idő, viselkedés valamennyi területének vizsgálatára. Úgy is mondhatnánk, hogy a közösség életének bármely területét véve szemügyre, meg kell nézni azt ünnepi keretben is, hisz ünnepek idején helyeződik igazán tág kontextusba az egyén élete: az egész közösség nézőpontjából tekintheti meg önmagát, s ez az önreflexió tudatosíthatja az egyén számára a közösségi élet bármely mozzanatának jelentését.

Az elmondottak érvényesek a hangkörnyezet vizsgálatára is, hiszen ha a mindennapi élet valamely síkjának van ünnepi oldala, akkor a hahasználatnak igazán van. Mindannyian tapasztaltuk, hogy az ünnepnek saját hangzásvilága van. Ilyenkor megengedett az a hangoskodás, ami hétköznapokon csendháborításnak minősülne. Szilveszter éjszakáján például bárki kivonulhat az utcára énekelve, kiabálva, csillagszórót sercegetve, sőt mi több, ezekhez az egyéni hangforrásokhoz olyan hivatalos változatok is társulnak, mint harangzúgás, ágyúlövés, dudaszó stb., amelyek más alkalommal teljesen más szerepkörben jelennek meg. De nemcsak a hangok megszólaltatásának időpontja és erőssége jellemzi az ünnepet, hanem a beszéd fesztelensége, a beszédalkalmak keresetlensége is. Természetesen hiba lenne mindebből azt a következtetést levonni, hogy ünnepekkor szabad azt tenni, amit a hétköznapokon nem. Mint ahogy a hétköznapok írott vagy íratlan szabályai tiltják az indokolatlan hangoskodást, az ünnepi normák szinte előírják; nem felszabadítják tehát a tilalmakat, hanem másfajta szabályokat állítanak fel. Előírnak egy kimondottan ünnepi viselkedésmódot, amelyben a hanghasználat is megfelelő helyet kap. Ünneprontónak minősül az, aki az ünnepi környezet általános zenebonájában feltűnően csendes és visszafogott. Az illetőt az ünneplő közösség kizárja magából.

Az ünnepről, az ünnep hangkörnyezetéről, az ünnepi beszédről szólva meg kell említenünk Mihail Bahtyin karnevál—elemzéseit. Bahtyin Rabelais-ról szóló monográfiájában az ünnep kérdéskörének leggazdagabb elemzését nyújtja. Behatóan vizsgálja a középkor és a reneszánsz népi kultúráját, élesen elkülönítve azt a kor hivatalos kultúrájától. Az ünnepet az emberi kultúra egyik alapvető formájának tekinti, amely lényeges és mély világszemléleti tartalmat hordoz, a mindennapi életet egy másik létszférával, a szellemi—ideológiai szférával kapcsolva össze. A középkorban az ünnepi lényeg — úgymint: újjászületés és megújulás, egyetemesség és szabadság, egyenlőség és bőség — a karneválokban és a többi ünnep népi—vásári mozzanataiban valósulhatott meg. „A hivatalos ünneppel szemben a karnevál az uralkodó igazság és a fennálló rend alóli ideiglenes fölszabadulásnak, a hierarchikus viszonyok, kiváltságok, normák és tilalmak átmeneti felfüggesztésének ünneplése. Benne az idő, a keletkezés, a változás, a megújulás ünnepelte önmagát. A karnevál szemben állt minden örökkévalóval, befejezettel és véglegessel. A nyitott jövőbe tekintett.” A szerző szerint tehát a karneválban és a karneváli jellegű vásári ünnepekben az abszolút értelemben vett ünnepi jelleg a legtisztább formában jelenik meg. Ezért tartja Bahtyin ennyire fontosnak az elemzését, és ezért tűnik hatékonynak itt vizsgálni az ünnepi környezet természetét is. Ezt annál is inkább megtehetjük, hiszen Bahtyin már jelzett könyvében külön fejezetet szentel a középkori népi ünnepek hangzásvilágának. Megállapításai messze túlnőnek nemcsak az elemzett konkrét anyagon, hanem a koron is, amelyre ez az anyag vonatkozik.

A karnevál

színes és hangos forogtag, rikkantásoktól, kurjongatásoktól, kacagástól, kiabálástól hangos. De ez a mindent elsöprő kacagás igencsak bonyolult. Különleges ünnepi kacagás. Itt mindenki nevet és a nevetés egyetemes: mindent és mindenkit célbavesz, kíméletlenül semmisít meg hatalmast és gyengét egyaránt. Ugyanakkor a karneváli nevetés ambivalens: egyszerre örvendő és csúfolódó, egyszerre tagad és állít, egyszerre temet és új életre kelt. A nép ünnepi kacagása magára a nevetőre is irányul: az állandóan változó—keletkező világegészből a karneválózó nép önmagát is beleérti, és nem tekinti magát befejezettnek. Tudja, hogy halála egyben megújulása, újjászületése is. Ez a nézőpont helyezi szembe a

karneváli kacagást az újkor tisztán szatirikus nevetésével, amely csak tagad, és igyekszik önmagát a kikacagott jelenségen kívülre helyezni. Az ambivalens nevetés sarkpontja ezzel szemben a magát a nevetőt is tartalmazó, örökké változó világegész.

A középkor hivatalos világán belül a nem hivatalos népi ünnepkultúra egy saját területet különített el magának: a vásári ünnep terét és idejét. Ebben az elkülönített térben és időben kötetlenebb volt az érintkezés, a kommunikáció, s az egymás közti kapcsolatokban az un. „famiális beszéd” vált uralkodóvá, amely teljesen különbözött a hivatalos helyek beszédétől (pl. a világi és klerikális intézmények nyelvhasználata). „A vásári nyelvben a fennkölt és az alantas, a szent és a profán dolgok testvéries verbális körtáncba kezdenek”: a vásári árusok, kikiáltók magasztalják áruikat és a nagyérdemű közönséget, de ez a magasztalás is játékos mint minden, ami ebbe a térbe és időbe belekerül. A tiszteletlen játékba belekeverednek a legfennköltebb, legszentebb dolgok is. A vásári portéka kedvelői, a potenciális vásárlók például a magasztalás szövegében egy szintre kerülnek a hithű lelkekkel, de hirtelen átfordítva a magasztalást szitkozódássá, mindazok, akik nem hisznek a kikiáltónak és nem akarnak vásárolni (legalábbis a kikiáltó állítása szerint), az eretnekekkel állítódnak egy sorba. Így vált át a felsőfokokban bővelkedő magasztalás becsmélő szitkozuhatagba. Sem a dicséret, sem pedig a gyalázkodás nem kímél semmit és senkit, ami a hivatalos kultúra terében és idejében sérthetetlen dolognak minősül. Már a felsőfok túlzásai is ironikusak, cinkosak: a vásári árus szinte összekacsint vásárlóival, és teheti, hiszen itt a család, a kapzsiság is ironikusan, félig—meddig bevallottan jelenik meg. Mindketten tudják, hogy az agyondícsért áru nem feltétlenül csodaszer, de a róla való beszélésben cinkosan összenevetnek fölötte, miközben ezzel a beszéléssel a hivatalos kultúrán verik el a port. A felsőfoknak ez a gátlástalan burjánzása tulajdonképpen a káromkodások fonákját adja vissza. A vásári kikiáltó szövege ugyanakkor át— meg átszövődik parodizáló—ironizáló fogadkozásokkal és esküdözésekkel, amelyek mint komikus érvek adnak nagyobb hitelt a szavaknak. A famiális jellegű

vásári beszéd

előszeretettel játszik az ambivalens kifejezésekkel. Bennük a fent és a lent, a föld és a menny állandóan egymásba fordul át. A féktelen karneváli kacajnak tulajdonképpen ez az egyik közvetlen forrása: több jelentésnek ugyanazon fogalmon belüli állandó előfordulása, s ezeknek a folyamatos egymásbavibrálása ellenállhatatlanul kacagásra ingerel. Annál is inkább, mert a legszentebb és legprofánabb dolgok játszanak itt szüntelenül egymásba, groteszk képeket hozva létre.

A mértéktelen vásárlási magasztalás szintén mértéktelen, megsemmisítő átkozódásba vált át. A magasztalás és a szidalmazás ugyanannak az éremnek a két oldala, hisz minden magasztaló szó ironikus és ambivalens (a szitkozódás fonákja). A vásári beszédben a szavak magasztalva becsmérelnék és becsmélve magasztalnak, s így válik érthetővé az, hogy a gyalázkodó szavak dicsérő értelemben szerepelnek. A kor hivatalos kultúrájában a magasztalás és a becsmélés szavai mindig élesen különválnak, hiszen ennek a kultúrának az alapja a megváltoztathatatlan tartott hierarchia elve. Benne a fent és a lent sohasem cserélhet helyet, s számára a világegésznek az egyazon pillanatban pusztuló és újjászülető szemlélete, ambivalens jellege is teljesen ismeretlen.

Az átkozódások, káromkodások akkor is, akárcsak napjainkban, a nem hivatalos beszéd elemei voltak, hiszen megszegik a nyelvi érintkezés elfogadott normáit, felrúgják az

udvariasság, a tiszteletadás nyelvi konvencióit. Ha ezek a nem hivatalos elemek nagyobb mennyiségben és szándékosan fordulnak elő, megváltoztatják az életesemények szövegösszefüggéseit, a nyelvhasználat olyan alakzatait hozzák létre, amelyek lerázzák magukról a köznyelv normáit, a normarendszerbe kívülről hierarchikus strukturákat. Egy olyan külön nyelvet hoznak létre, amely, úgymond, szembenáll a hivatalos nyelvvel, s ugyanakkor ez a nyelv egy sajátos közösség életeleme lesz. Megteremti a familiáris beszédbe beavatott, a nyílt és közvetlen nyelvi érintkezésben részt vevő egyének közösségét. „Az ilyen szavak és kifejezések — mondja Bahtyin — nyílt utcai atmoszférát teremtettek, s ezzel a beszédnek meghatározott tematikát, egyfajta nemhivatalos világszemléleti jelentést kölcsönöztek”. Ennek alapján érthető meg, hogy a karneváli menetben és a vásárok világában hogyan dőlhetnek le az embereket elválasztó hierarchikus korlátok, és ezek a beszédelemek hogyan válhattak a világ egységes komikus szemléletének értelmes részeivé.

A káromkodások, átkozódások — mint a nyelv nemhivatalos elemei — természetesen tilalom alá estek. Hiszen a hivatalos kultúrának már említett hierarchia—elvé nem tűrhette az ambivalenciát, amely hovatovább profanizálta, „a mélybe rántotta” a hivatalos kultúra sérthetetlennek tartott, magasztos elemeit. A tilalmak csak megerősítették ezt a folyamatot, s használoikkban is tudatosították azt, hogy a familiáris beszéddel a hivatalos beszédnormákat kérdőjelezzik meg. E szembenállás kölcsönös és folyamatos megerősítési játékában hangsúlyosabbá vált a familiáris beszédforma szerepe, amely a hivatalos beszédforma ellenében verbális alternatívaként jelenhetett meg.

Bodó Julianna

A MUNKA HANGVILÁGA

A falusi ház nyitott ablaka alatt fekszem és figyelem a szomszéd udvarról áthallatszó zajokat: léptek alatt ropogó kavics zörgése, víz zubogása, csörömpölés, mély és magas állati hangok, távolról kürt hangja, rövid szünet után nyikorgás majd kolompszó, szapora éles csengőhang közeledik, erősödik s lassan elhal. Utána csattanás, majd percekig csend. Valaki, mintha erre várt volna, kitartó sebes kopogtatásba kezd.

1. Tétélezünk fel, hogy a megfigyelő (a továbbiakban M1), aki mindezeket a zajokat, zörejeket regisztrálta, olyan nagyvárosi ember, aki ezen a reggelen először ébred falusi házban. Mit jelentenek neki ezek a hangok? Megkülönbözteti néhány zörejt, zaj eredetét, azaz következtetni tud a hangforrásra (állat, tárgy), esetleg megállapítja, hogy valamibe vizet öntöttek, valami elhaladt a kapu előtt, valahol fémeket kopogtatnak. De ennél több nemigen telik tőle.

2. Elemezzük most azt az esetet, amikor a megfigyelő (M2) falusi emberként hallja a beszűrődő hangokat. Anélkül, hogy kinyitná a szemét, egy sor eseményről már tudomása van: korán reggel van, a szomszéd felkelt, vizet húzott a kútból, a vályuba öntötte, kiengedte a tehenét, megitta, a kisborjú az istállóban maradt, a tehéncsorda és a kecskecsorda elhaladt az utcán. A szomszéd egy keveset elidőzött a kapu előtt, aztán becsukta. Valamilyik szomszéd (ha jól odafigyel, azt is megállapíthatja, melyik) kaszaveréshez fogott, tehát ma kaszálni készül stb. A külvilág tehát testközelpbe került, felismerhető minden nesz, zörejt, a megfigyelő is naponta gyakorolja ezeket a hangokat kiváltó tevékenységeket.

A fenti hétkönapos eseménysor bemutatott kétféle értelmezése nyilván két határeset. M1 ebben a környezetben idegen, csak a minimális információt képes kiszűrni a hallott zajokból, jeleket, jelzéseket észlel, amelyek nem állnak össze szöveggé. A jelek mögötti világ ismeretlen számára, a hangokhoz nem „tapad” M2 tudáskészletéből semmiféle reflexió.

Ezzel szemben M2, aki „otthon” van ebben a környezetben, olyan tapasztalatkészletet birtokol, amelynek segítségével valóságként megjelenítheti magának a kinti világ eseményeit.

Mindkét értelmezés nyomán rögtön valamilyen módon viszonyulnak környezetükhöz: M1 esetleg bosszús, hogy megzavarták reggeli álmát, de lehet, hogy kíváncsiságból felkel és szétnéz a kinti világban. M2, ha állata van a csordában, már az első zajokra talpon van, mert a csordahajtást lekésni nemcsak kényelmetlen dolog, de szégyen is (ez is viszonyulás a mások véleményéhez), ha kaszálni való füve van, akkor betervezheti, hogy ő mikor kaszál, de lehet, hogy aznap éppen utazni akar, s akkor tudja, hogy a hétórás autóbuszig még nyugodtan elkészülhet stb.

Végeredményben az egyén érdekeltségei döntenek el, hogy milyen viszonyulások alakulnak ki benne a környezet értelmezése után. Az érdekeltség befolyásolja az ismerős, egy előző alkalomkor már megoldott helyzetek újabb értelmezéseit, ezek esetleges hamis mozzanatait korrigálni lehet az előző tapasztalatok segítségével. Az egyén számára valamilyen okból releváns helyzet megoldására működésbe hozott tudáskészlet—elemek „hatékony-sága” egyenes arányban nő vagy csökken az érdekeltséggel.

Olyan környezetek, amelyeknek elemei állandóak vagy alig változnak, az itt élő egyénekre ugyanazzal az ingerkészlettel hatnak, eredményezik a közös érdekeltséget. A két elem (ingerkészlet, érdekeltség) folyamatosan egymást erősítve termeli az egymással nagymértékben egybeeső viszonyulásokat. Hangsúlyozottan ilyen környezet volt az archaikus falu világa, de a mai falusi környezetnek is számos olyan szelete van, ahol az egybeesés kialakul, ami végeredményben a hasonló cselekvésmódok párhuzamosan futó sorozataiban ölt testet. Az esetleges eltérések a megvalósítás egyénre méretezettségéből fakadnak.

A létezéshez szükséges anyagi javak előállítása termelési rendszerben, tehát szoros, kölcsönös függőségrendszerben történik. E kölcsönös függőségrendszer optimális, gazdaságos működésében, tevékenységeinek összehangolásában fontos szerep jut a hangoknak.

Megismerés

A közvetlen környezet megismerésében a tárgyak, dolgok érdeklődésre számot tartó tulajdonságairól sok esetben a hangok is árulkodnak.

Az erdőn ledöntésre kiszemelt fát a fejsze fokával megkoppantják, hogy nem kong-e, mert ha igen, akkor bélkorhadt és csökkent értékű. A fűrész éles vagy fojtott hangja száraz vagy nyers fát jelez; a régi ház bontásakor a tetőről ledobált szarufák közül amelyik peng, azt még az újnál felhasználhatják, de amelyik csak süketen lehuppan s a szúpor száll ki belőle, csak a tűzre jó. Ha kaszát vásárolnak, megkocogtatják: az éles, hosszú, csengő hangú lesz a jó vágó; a cserepek közül is az a jól kiegészített s tartós, amelyik ha megkocogtatják peng, nem csak kopog. Ha a harangszó messze hallatszik, jó idő lesz, de ha a levegő lecsendesül, a falevél se rezzen, hamarosan esni kezd az eső; az esős idő még tart, ha az erdőben „a csikonyerítéshez hasonló rigófütytyöt lehet hallani”. (B. Á.)

Mindezek a hangok önmagukban nem jelentenek semmit, pusztán fizikai jelenségek. A nemzedékek felhalmozott tapasztalata tartalmazza az összefüggéseket bizonyos tulaj-

donságok és a tárgy által kibocsátott hangok között. Legtöbb esetben az egyén ezt az összefüggést tanulja meg, ritkán kerül sor ilyen környezetben új „felfedezésekre”.

Cselekvés

A napi munka rendjében az időbeosztás nemcsak az egész falut betöltő reggeli, déli és esti harangszóhoz kötődik. Időt jelez a hajnali kakasszó, a korareggeli pásztorkürt, a kolomp-szó, de nemcsak időt, hanem térbeli információt is közöl, amihez igazítani kell a munkaritmust. Ahogy emelkedik a nap, újabb hangok informálják a falusi embert a tennivalókról: a „kérő”, sivalkodó malacoknak el kell készíteni a moslékot, a „káráló” majorságnak szemmet kell dobni, a gágogó libákat ki kell engedni a kapun, hogy legeljenek, figyelni kell, hogy a kályhában pattog—e a tűz a reggeli alatt, mert mindjárt harangoznak reggelre, s el kell menni a határra, az éppen soros mezei munkára. Ha szerencsés az ember, még fel is kapaszkodhatik egy arrafelé zörgő szekérrre. A gazdasszony, aki otthon maradt ebédet főzni, elmondhatta: „soha nem történt meg, hogy a déli harangszóval egyszerre ne érkezzen meg a délebed a családnak, akármelyik határrészben dolgoztak” — egy bekövetkező eseményhez (a déli harangszóhoz) viszonyítva osztotta be a délelőttjét. Mert a családnak pihenés, „dél csak akkor van, amikor az asszony elhozza a fazékban a levest”. Akinek messzebb kell menni, az már a déli harangszó előtt elindul. S ha korán érkezik, vág még néhány kévét, míg kitelik a kalongya” (Szabó Gyula: Gondos atyafiság. I. 200.). De leülni harangszó előtt „korán” van, nem lehet, nem szokás.

Estefelé, ha a hangoskodó aprójószágot ellátta az ember, s az utcáról megint a közeledő kolomp-szó hallatszik, lehet langyosítani a fejtárbát a sajtárba, odakészíteni a vacsorát, az esti harangszókor pedig a gyermekeknek is otthon a helyük.

Ha esős időben vagy télidőben otthon szorul a család, a különféle munkák zajai eligazítják, egybehangolják a férfi— és asszony munkát. Amikor a gazda a trágyával rakott szekeret suppotatja lapáttal, hogy ne hulljon el az úton, az asszony nyithatja a nagykaput; ha az asszony a kemencéből kiszedett kenyeret a kés fokával „megverte”, az ember jöhet a teknő egyik végét megfogni; a nyikorgó csűrkapu, zörgő kútveder, a fejszecsattogás, csattanó kiskapu, csörömpölő edények stb. mind megfeythető jelek, melyekből nemcsak a másik tevékenysége, térbeli helyzete, de még a kedélyállapota is kiolvasható.

Védekezés

Az archaikus falu a megtermelt javak védelmezésében, a védelmezés hírüladásában sok esetben a hangokat is használta. Ha tűz ütött ki „a harangfélreverés, dobolás, lármaverés hallatára” mindenki szerszámokkal sietett a helyszínre: „a férfiak fejszével, vasvillával, a asszonyok vízzel teli edényekkel”. Ha tolvaj dézsmálta az erdő-mezőt „a tolvaj—kiáltásra, harangfélreverésre tartozik a falu felkelni s támadni”; aki a távolmaradásának „jó okát nem adhatja”, megbüntetik, de még azt is, aki ok nélkül „tolvaj—kiáltással vagy egyéb lármával” a falut fellármázza. Mert védeni kell a csendet is, a napi munkában megfáradtak pihenését: „Nemkülönben, ha valaki éccakanak idejin, úgymint estvéli nyolc óra után a falu közönséges utcáján kiáltással, rikoltozással, danolással, furulyálással és füttyöléssel lármázna, vagy puskával löne, akár idegen, akár jobbágy, akár zsellér, elsőbben büntetőd-jék ad den.24 másodsor ad den.48”. A fenti idézetek Imreh István: A rendtartó székely falu című könyvéből valók.

A mai falu határában a kukoricatáblák körül kifeszített, drótra fűzött konzervdobozok zakatolnak, zörögnek, ha hozzáér a kártevő vad; havasalji kaszálókon levő erdei szállások, esztenák mellett sokféle, ötletes, szélenergiát hasznosító hangkibocsátó szerkesztésű csőrög, csenget, pereg a vadállatok távoltartására.

Az állatállomány védelmére a szabadban háló csordák mellett a pásztorok esténként karbiddal hatalmasakat durrantanak az esetleg közelben tanyázó vadak elijesztésére. A pásztorok heverőhelye az állatokat körülvevő kosár négy sarkán van, hogy idejében észrevegyék az odalopózó farkast, medvét. A pásztorfülnék a távoli kutyaugatás sem egyforma: „Azt meg lehet állapítani, hogy mit ugatnak a kutyák: ha medve, akkor teli torokkal, vastagon, szinte egyhelybe, mert a vadállat lassan húzódik, ha farkas, akkor szaporábban ugatnak s gyorsabban mozognak, ha özet üznek, akkor vékonyan, ritkán szinte vinnynognak, nincs idejük ugatni a futásban”. (Cs. M.)

Az állatokra kötött csengők, külük, kolompok nemcsak a pásztorok jeleznek, hanem a többi állatnak is, ezért a „vezéregyéniségekre”, csordát „vivő” vezérekre kerülnek a tekintélyesebb hangú kolompok. A kicsikós kancára apró, éleshangú csengettyűt szokás kötni, hogy az elmaradozó csikó jobban tudjon tájékozódni, mert ha messze lemarad a vad rohanásban, könnyen „kárre vallhatja” a gazdája. Ellenben a nyári legelőn levő más lovakra nem kötnék csengőt, mert „a csengettyűs lovat jobban járják a legyek, s a támadó vadat később veszi észre”. Télen viszont kötnék csengettyűt, mert a szán zajtalanabb, gyorsabb, mint a szekér, s a mellékutcákban szánkázó gyermekek könnyen a lovak alá kerülhetnek.

A lusta, fekete bivalyra nem szokás éles hangú, szaporán szóló sárgarézcsengőt kötni, csak a repedtfazék hangú, „harang talál rea”. (A hanghasználat kulturális meghatározottsága érhető tetten itt. Más, logikusnak tűnő indokot semmit sem lehet felhozni mellette, csak azt, hogy „nem talál”.)

Ha a baromfiudvar fölött elkezd körözni a vércse, a jajveszékkel, menekülő tyúkok segítségére siető háziasszony éles, rikoltó hangon ijeszti a ragadozót. Éjjel, az istállóból hallatszó dengetésre a gazda kel fel megnézni, hogy „nincs-e valami baj az állatokkal”.

A példákat tovább lehetne sorolni, annyit azonban még el kell mondanunk, hogy a hanghasználat ökonomikusabbá teszi a létfenntartás tevékenységeit. A hangkörnyezet egészének értelmezése nem úgy történik, hogy minden hangnak a lehetséges jelentését a helyére teszi az egyén, hanem csak azokat értelmezi, amelyek fontosak a pillanatnyi vagy a jövőbeni helyzete szempontjából. Ha összegezőképpen a hanghasználat (gondolunk itt a szándékosan létrehozott hangokra) valamiféle szabályát akarjuk kitapintani, a legjellegzetesebb vonása talán az, hogy a funkció a döntő meghatározó. Elítélik az ok nélküli hangoskodást, például a felcícomázott, csengőkkel, pergőkkel felszerelt lószerszámot hivalkodónak tartják, olyan valaminek, ami kilóg a megszokottból.

Az értelmezés hasonlósága mögött a közös életvilág kitermelte olyan közös értékrendszer húzódik meg, amely minden helyzetre tartalmazza a megoldás, a továbblépés szabályszerűségeit, a mindennapi cselekvések vezérfonalát.

Az értelmezés e hasonlósága talán a közösség legfőbb ismérve.

Oláh Sándor

Adatközlők: Bodor Árpád (sz. 1928), Csiki Mihály (sz. 1931)

HANGOS SZOCIALIZÁCIÓ

A hangokat nemcsak egyszerűen hallja — meg is tanulja az ember. Akárcsak a más érzékszervek közvetítette környezet, a hangkörnyezet megtanulásakor is két tényező jellemzi az archaikus falut. Ezek alapvetőek, tér és idő által meghatározottak: azokat a hangokat kell megtanulni, amelyek viszonylag kis területen — a faluban és határában — létrejöhetnek. Ez nem túlságosan nagy hanganyag felfogását—disztinkcióját—feldolgozását jelenti, s ezenkívül: e hangjelenségek ismétlődése is gyakoribb. Tehát a falusi hangkörnyezet megismerését, elsajátítását a tanulási folyamat lassúsága, nyugodt ritmusa jellemzi. A megtanult környezet pedig nem, vagy alig változik — és emiatt a megtanultak egy életre érvényesek. Ez az érvényesség ismételten bebizonyosodik, ezért a hangkörnyezetben való tájékozódás, mozgás maximálisan biztonságos.

A falu — azaz a lakás, a gazdaság, a szomszédság, a falurész, a mező — fizikai terében a hangkörnyezet megtanulásának, mint a szocializáció egyik lehetőségének a szakaszairól szólnak az alábbiakban.

A kisgyerek első, legrsúlyosabb tere, melyben élete első szakaszát tölti: a bölcső, a kiságy, a lakás. Itt kezdődik a tanulás, mindjárt a térszabályozás lehetőségeinek tisztázásával: ha kedvesen hívnak, közeledni, ha mérgesen szidnak, távolodni, elbújni kell. Hangokkal — az ébresztővel — kezdődik a nap. Nagyanyám történetei jutnak eszembe a család hétköznapijairól — az „igaz mesék” —, melyek mindig a sztereotip ébresztési formulával kezdődtek: „lábra!” — parancsolta már jókor reggel, még alig virradt, dédnagyapám. Már megjárta magát, megvizslatta, milyen idő ígérkezik, és eldöntötte, hogy a család melyik tagja milyen munkát fog végezni aznap. Az ébresztőt az utasítások követték: behelyezték a család tagjait a munka terébe—konyhába, kertbe küldte az asszonyokat, mezőre, erdőre, városba a férfiakat. A kisgyerekekre mindezek akkor kezdtek vonatkozni, amikor ők is bekapcsolódtak a család munkájába. Addig örökké felriadtak az erős szavakra — dédnagyapámnak senki nem merete mondani, hogy halkabban, mert a gyerekek alusznak — hallgatták, megszokták ezeknek az utasításoknak a létét, hangnemét, ellentmondást nem tűrő voltát. Éppoly természetes lett számukra ezek örök ismétlődése, mint az utána következő kályhaajtó—nyitogatás zaja, a tűzfűjás, majd a duruzsoló tűz, az edény—, evőeszközcsergés hangjai; vagy a házba bejáró macska dorombolása, kutya vinnyogása. Ezen hangok egymásutánja jelentette a reggeli órák rendbenlétét (azaz időrendjét). Megszokták a padló, a bútorok, a lépések zajait, a kopogásokat, recsegéseket, csikorgásokat, a szél, a huzat süvítését. A lakás hangkörnyezetének ezek az alapösszetevői jelentkezésük, meghallásuk pillanatában azonnal értelmeződtek, helyükre kerültek. Álmából ébredve is tudta a gyerek, hogy melyik családtag kutat a szekrényben, ki van és mit csinál a konyhában, ki jár az itthoniak közül a tornácra. Tudta azt is, hogy aki bejött a szobába, milyen távol állt meg az ágytól, éppen a „kaszten” melyik fiókját húzza ki. Végül is meg kellett tanulnia a gyerekeknek, hogy létezik egy mikrovilág, átmérője hét—tíz méter, melynek a középpontjában ő áll, s ez az ember közvetlen biztonsági környezete, ahol a hangoknak jut a legnagyobb információs szerep, hiszen a háta mögötti térről is tudósítanak. Végül is: a lakás méretei akkor válnak emberiekké, amikor a lakás tere egybeesik a mikrovilág terével. Így alakul ki, ez lehet a biztonság érzését (a lehetőségek szerint) maximálisan megteremtő otthon. (Nem véletlen, hogy otthon és lakás fogalmai, fogalomkörei annyira összemosódnak — a jelenség mögött egy általános antropológiai törvényszerűségnek kell rejtőznie.)

A kisgyerek ha kilép a házból, azt a szűkebb otthont hagyja el. „Kiállok az ajtóba”; „kiülök a küszöbre” — és így egyszerre hallja mindazt, ami a belső térből, és ami a külsőből odahallatszik. Ez utóbbi nyílt, több rétegű: a szomszédság, a falu hangjai is megjelennek a sajátos, csak a belsőre jellemzők mellett. A kút kerekének nyikorgása, láncának zörgése, a pajta felől az állatok hangjai, — és ezt észlelezhetném hosszasan, de végül is az a lényeg, hogy a megismerési folyamatban ezek egyediekké válnak, és nem egyszerűen állathangok, hanem a „kendermagos tyúk”, „a ruca, amit néném adott”, „a kisebbik malac”, „a Sanyi galambjai”, „az idei bárányok”, a nagyállatoknál pedig „Rózsa”, „Fecske” hangjai, melyek egy állandó és közömbös hangkörnyezetet jelentenek, ha nem figyelemfelhívóak, veszélyjelzőek. Etetést, itatást vagy védelmet követelhetnek. Meg kell tudni különböztetni a szomszédok állatainak hangjait is: „a Janiék kakasa megint ott van a tyúktól körül”; „az este is alig tudtam elaludni, teliholdkor mindig megbolondul az ángyomék kutyája”; „borjúzó a tehenem, éjjel fel—fel riadtam, de csak a szomszédé bögött”. A hang, melyet megismernek, mindig térbeli elhelyezkedésre utal, a figyelmet a tér bizonyos pontjára irányítja, „egyéníti” is ezt a térrészt. Például: a kert végénél éjjel—nappal ugyanaz a vízcsobogás: a patak. Nappal más hangok elnyomják a zaját, éjjel az állatokhoz kijáró, a későn hazajövő, a hamar ébredő, visszaaludni nem tudó hallhatja monoton zúgását. Ha valami megváltozott, azonnal nyugtalanságot kelt. Mi történhetett? Az öregek meséltek a nagyvizekről, a nappallá vált, mert ébrenlélet követelő éjszakákról: hömpölyög, zúg át a víz a kerten, kerítésen, előrejön az udvaron a lépcsők aljáig, „mintha itt folya a patak az ablak alatt”.

Ugyanúgy, ahogy a ház és az udvar tere közötti határ a küszöb — az utca és az udvar tere közötti határ a kapu, azaz az üldögélésre, mind a két térben való részvételre felszólító kapu előtti pad. Ha a ház ablaka, ajtaja is nyitva van, a házban történeteket is követni lehet: a nagylány nyitogatja-e még a szekrényeket, vasalja-e a ruháját (dúdolván, lemezt hallgatva, esetleg anyja perlekedését szótlánul tűrve, vagy nem tűrve, hanem visszafelelve)? Az udvar hangjait is figyelni: előjöttek-e a pipék, hiszen estebe hajlik a délután, ideje, hogy „elüljenek”. A szomszédság hangjai is utalnak az ott, a házban, udvaron történetekre: a férj ittasan jött meg a kocsmából, az asszony rábeszéli, hogy pihenjen le, de ő hallani sem akar róla; egész délután faragott valami gerendát a szemközti szomszéd, de most befejezte vagy abbahagyta, s várható, hogy ő is megjelenik a kapuban; egyelőre a műhelyben matat, feni—elrakja a szerszámait. Az oldalban, a kertek fölött gyerekcsapat kiabál, visítozik.

Aki a kapu előtt ül, az végiglát az utcán, de „hallja” az egész falu hangjait. Már nehezebb a dolga: több az azonnal nem magyarázható, „idegen” hang. A hangkörnyezetbe illeszkedik a késő délutáni busz, a sorfőjéről elnevezett „antibusz” burrogása, de „elöugrik”, idegesítővé válik a kis mellékutcákon végigporozó „luxus” kiskocsi hangja. Valahol ütemesen, messzehangzóan kopácsolnak — hasonlít a malom monoton kattogásához, de nem abból az irányból jön, halkabb is, és időnként hosszú a szünet. Egy másik hangról nem lehet pontosan tudni, hogy motort javítanak, és azt próbálják, vagy fát aprítanak, és a körfűrész, a „druzsa” bög. Az irány eligazító lehet: az Alszeg felől jön a hang, ott több új ház épül. Még mielőtt kikanyarodnánk a főútra, hallatszanak a csorda teheneinek csengői, kolompjai; követni lehet, merre tartanak, még akkor is, ha a fák, házak elfedik őket. Egykor, különösen télen, ha szánút volt, szán elé fogott lovak nyakára tettek csengőt, a „pergőt”. A család apraja-nagyja figyelte a szürkületben, az esti sötétben, kivált ha hosszabb útról tértek meg, hallatszik-e a jól ismert „pergőszó”, és futottak a hírről: „nyitni kell a nagykaput, megérkeztek”.

A faluban egy embernek a „mesterségéhez” tartozott, hogy kisebb hangkörnyezetekre tagolja a falu terét: a kisbírónak — máshogy: küldöncnek, kikiáltónak. Ő tudta a legjobban, hogy a hirdetésmenyeket, híreket mely falurészek milyen helyein kell kikiabálni, hogy végül az egész falu tudomást szerezzen róluk. Az utcasarkokon, domboldalokon, hidakon, a központi épületek környékén állapodott meg; pontosan meghatározott útvonalra volt, dobolással vagy trombitálással, esetleg tülköléssel adta hírül, hogy hirdetni akar. Mindegyik kialakította a maga sajátos dobpergési ritmusát, trombitadallamát. Jellegzetes hangját, hanghordozását ismerték, a gyermekek utánozták. A szülők előbb küldték a kisgyereket: „eredj ki a kapu elé, hallgasd meg, mit dobolnak”, de aztán futottak, hallgatták maguk is, hozták a híreket. Időben is megvolt a dobolás alkalma: reggel vagy délután, estefelé. Ha délben vagy éppen éjszaka hallatszott, félelmet, szorongást váltott ki, még a hirdetés szövegének meghallgatása előtt. Több olyan történetet is hallottam a „tizennégyes háború” kitöréséről, melyekben szó szerint szerepelt a formula, hogy „fényes délben verték a dobot”, és ráadásul „a nép kaszált, szénázott, s egyszer csak kinn a határban is hallja, hogy szól a dob.” A határ terében szokatlan hangot úgy vésték emlékezetükbe, mint a vész közvetlen előhírnökét.

Az a hang, mely a legtagabb körzetben jelzi egy falu hangkörnyezetét, és sajátos csengetésével „identitását” is meghatározza: a harangszó. Elsősorban időtagoló szerepe van: számtalan élménytörténetben, munkabeszámolóban fordul elő, hogy „amikor a delet húzzák”, akkor abbahagyják a munkát, pihennek; az alkonyati harangszókor már készülnek haza. A falu szociális terében jeladó értelme van a különböző harangozási formáknak, de ezek részletezése nem tartozik témámhoz. Inkább arról kell szólnom, hogy a távolról hazaérkező embernek a hazaérkezés első pillanatait jelenti, ha hallja a faluja harangjának szavát. Az otthon töltött idő alatt naponta többször hallotta; alapvető hangélményévé vált. Hányszor mondták, hány helyen dicsekvésként nekem is: „nagyon szép szava van a harangunknak”. A sík vidéken „toronyiránt” a dimbes—dombos határban „harangszó irányában” tájékozódnak a falu felé igyekvők. A faluhoz, szülőhelyükhöz való tartozást megfogalmazó formulában is helye lehet: „ha olyan messze vagyok otthonról, hogy nem hallom a harangszót, már honvágyam van”.

Az eddigiekben a falu hangkörnyezetének különböző szféráiról volt szó. Természetesen ezek nem elkülönülve, hanem egységükben, együttes hatásukban jelentkeznek; de mindig léteznek azok a domináns elemek, amelyek a hangegyüttesekben meghatározzák, nyilvánvalóvá teszik — a látvánnyal, a tárgyi világgal együtt — az idő és tér tagolását. Nem kell különösebben érvelni amellett, hogy egészen másak a hétköznapiaknak, a munkavégzésnek, az ünnepnek, valamint a rítusnak, például a lakodalomnak a hangjai.

Gagy József

“HALLÓ!”

Bátor, talpraesett gyereket hív a telefonhoz olyan rokon, akivel, ha találkoznak, mindig nyílt, közvetlen hangnemben szokott beszélgetni. Belekapaszkodik a kagylóba, összevissza beszél, kiabál, dadog, úgyszólván érthetetlen a szövege, idéetlen a testtartása, a gesztusai értelmetlenek, arcán a félelem zavara tükröződik. Mikor a beszélgetésnek vége, sirással küszködve oldalgal el a telefon mellől: mélységes kudarc érte, mintha megbukott volna a

vizsgán; önmaga előtt bizonyult képtelennek az oly régen várt, kívánt, óhajott telefonbeszélgetésre. ...Tanítási órán mutatom a következő telefon-szöveget:

„Kisfiú:

Csókolom! Jaj! Gyorsan tessék jönni! Apu nem akar felkelni az ágyból, pedig ég az ágy! Olyan nagy már a füst!...

Nő:

Micsoda? Ki beszél ott?

Kisfiú:

Tessék gyorsan jönni!

Nő:

Honnan beszélsz, kisfiú?

Kisfiú:

Az előszobából!

Nő:

Jó, de a laccímet mondd!

Kisfiú:

Egy nagyon nagy új házban lakunk. Jobbra is, meg balra is ilyen új házak vannak!”

Az osztály hangos jókedvvel élvezi. Pillanatok alatt szétszedik, átalakítják, használhatóvá teszik a szöveget. Vállalkozó akad a kétségbeesetten telefonáló kisfiú szerepének eljátszására: ragyogóan alakít, a hang, a gesztusok, az arcjáték remek összhangját láthatjuk...

A normális emberi kommunikációban természetes dolog, hogy az ember teljes lényével próbálja kifejezni közlendőit. Beszélgetőpartnerünknek nemcsak a hangjára figyelünk, néha ennél többet fejez ki az arca, kézmozdulatai. Primitívebb emberi kultúrákban megtapogatták, esetleg meg is szagolják a beszélgetőpartnert. A szöveg elfogadtatásához néha még a ruházat is hozzájárul. A kisherceg emlékezetes szereplője a török tudós, akinek felfedezését nem hajlandók elfogadni a nemzetközi konferencia résztvevői, mert nemzeti viseletben jelent meg; de mihelyt európai ruhát vett magára, már senki nem kételkedett tudományos megállapításainak igazságában.

A „technika csodái” erősen befolyásolták az emberi kommunikációt: a rádió, a telefon önállósította a technikai eszközök révén némileg deformált, torzított emberi hang kapcsolatteremtő szerepét. A kitágult kommunikáció okozta érzékcsalódásokat jelentékteleneknek érezzük a megnyílt nagy lehetőségek mellett. A ma már nélkülözhetetlen napi telefonálgatás hasznossága mellett eltörpülnek napi csalódásaink, ferdüléseink; már nem is bosszankodunk például azon, ha a telefonból jól ismert bájos—szép—karcsú—szőke—kék—szeműnek elképzelt hölgyet sikerül végre megismernünk a maga vaskos—ráncoz—szürkehajú—mázsakörüli—nyugdíjba készülő valóságában; annak pedig egyenesen örülünk, ha jól iskolázott telefonhangunk mögé rejthetjük az első pillantásra is ordító lelkiállapotunkat. Miközben a legkedvesebb, legudvariasabb hangomon társalgók, dühödten szorongatom a kagylót, hisz körülöttem ázik a szőnyeg, mert éppen a fürdőkádból csengettek ki vizes—szappanosan; öntudatom mélyén mégiscsak hálával gondolok a telefonfelta-lalójára, hiszen tökéletes udvariassággal ajtót nyitni valószínűleg kevésbé sikerült volna.

...Hogy viselkedésünkben mennyi ferdülést okoz a telefon áldása, felnőtként nemigen akarózik önmagunkon észrevenni. Gyermekközösségen figyelve, kissé elgondolkozhatunk rajta.

A TETT 24—25. számában a gyermekotthonban élő gyermekek játékkulturájának zavarait elemezve, a sztereotíp, járványszerű viszonyulást tekintetem egyik alapjelenségnek. A telefonhoz való viszonyulásnak is megfigyelhettem egy ilyen korszakát: Mindenki szeretett volna telefonálni, mindenki szerette volna eljátszani a telefonálók szerepét. A járvány néhány hónap alatt megszűnt, de a telefon státusszimbólum, rangmérő maradt. Aki valamilyen vezérszerepet tölt be a gyermekotthoni gyerekek belső társadalmában, (nem az intézményesen irányított, hanem a belülről spontánul szerveződőre gondolok!), annak egyebek mellett telefonvontakozásban is bizonyítania kell kiválóságát. A „fontos ember” gyakran telefonál. A telefonálás körülményeinek megszervezése árulja el igazán, mennyire képes szerepének betöltésére az illető. A valódi vezéregyéniség, akinek vezéri voltát minden rezdülése tükrözi, alaposan és körültekintően szervezi telefonbeszélgetéseit. Olyankor keresik, hívják a telefonhoz, mikor a lehető legnagyobb távolságra van tőle, lehetőleg ne is igen tudja senki, hogy hol tartózkodik — természetesen visszhangzik az intézet a hangos kereséstől. Ha megtalálták, akkor a „fontos ember” elindul a készülék felé, hangosan panaszkodva a körülötte levőknek arról, hogy pillanatnyi nyugta nincs. Ha egy mód van rá, úgy érkezik a készülékhez, hogy éppen megszakadjon addigra a kapcsolat, és újrakezdődhessék a szertartás. Olyat is láttam, amikor „véletlenül” beszélgetés közben szakadt meg a kapcsolat (a telefonáló keze ráereszkedett a készülékre) — ez is lehetőség az újrakezdésre.

Ha ő hív fel valakit, akkor is megfelelő környezetet teremt hozzá. Sokaknak kell tudniuk róla, és rendszerint nem is sikerül azonnal a kapcsolatteremtés. Az ismételt tárcsázás is hangsúlyozza az ígérkező beszélgetés fontosságát.

A beszélgetőpartnerek többnyire az intézetből nemrég elkerült nagyfiúk, akiktől a telefonáló „fontos ember” frissen örökölte a vezetői tisztet. Mivel sokan látják, a kagyló előtt teljes kifejezőkészséget látva veti az új főnök: hangja, gesztusai, mimikája mind, mind azt érzékelteti, hogy a legjobb, legbarátibb kapcsolat fűzi a köztisztletnek (vagy közfélelemnek) örvendőhöz, olyan kapcsolat, amely szentesíti a gyermekközösségben betöltött szerepét. (Az elkerült nagyfiúk vakációban újra az intézetben lesznek, és fizikai jelenlétükkel is védeni, erősíteni fogják barátjuk pozícióját!)

A kagyló letevése után szinte törvényszerűen következik a kommentár, melyből a környezet ismételtlen meggyőződhet, mennyire „fontos ember” bonyolított le rendkívül nagy jelentőségű emberi kommunikációt, olyat, ami a „közönséges halandók” számára úgyszólván elképzelhetetlen, de neki természetes, mindennapi, vezéri szerepének immár nem is óhajtott, de kötelező velejárója.

...Megfigyelőként rögzítve nevetségesnek tűnhet a bemutatott szertartás, csak akkor szokott végigborzongani hátamon a hideg, ha otthon csöng a telefon...

Túros Endre